

Аннотация

Гнатовская А. И. Объективная целесообразность предоставления самостоятельности муниципальным образованиям в финансово-правовых отношениях. — Статья.

В статье исследуются вопросы, посвященные необходимости предоставления большей самостоятельности муниципальным образованиям. Освещается целесообразность применения принципа децентрализации власти в финансово-правовых отношениях.

Ключевые слова: муниципальное образование, финансовая самостоятельность, децентрализация власти.

Summary

Gnatovska A. I. Objective expedience of giving independence to municipal establishments in financially-legal relations. — Article.

The questions of understanding the necessity of giving independence to municipal establishments are probed in the article. The use of principle of decentralization of power is examined in financially-legal relations.

Keywords: municipal establishment, financial independence, decentralization of power.

УДК 347.734:336.743

Р. М. Сухий

ПОНЯТТЯ ВАЛЮТНОГО ПРАВА ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

Вирішальний вплив валютних правовідносин на економіку країни зумовлює значний інтерес науковців та практичних працівників до валютного права та питань, що тісно з ним пов'язані. Дослідження місця та ролі валютного права як правової основи організації валютного регулювання та контролю має важливе теоретично-пізнавальне та практичне значення, оскільки є необхідною передумовою для здійснення реформ, спрямованих на їх вдосконалення.

Мета статті — дослідити поняття валютного права та його місце в системі права України.

«Важка з теоретико-методологічної точки зору на сьогодні склалась ситуація з валютним правом» [23, 11]. Вказане обґрунтовується тим, що, незважаючи на досить активне використання в науковій літературі терміна «валютне право», поняття та місце його в системі права залишається не визначеним. Валютні відносини в їх сучасному розумінні почали розвиватись порівняно недавно. Наслідком ліквідації валютної монополії держави та реалізації ґрунтовних економічних реформ став бурхливий розвиток валютного права. Це, у свою чергу, зумовило необхідність зміни ідеології щодо шляхів регулювання валютних відносин. Проте говорити про наявність єдиної точки зору щодо місця валютного права в системі права, на нашу думку, ще зарано.

На думку В. І. Лісовського, «під валютним правом тієї чи іншої держави розуміється сукупність внутрішніх правових норм, спрямованих на регулювання відносин в галузі всіх (або певних) видів валютних розрахунків цієї

країни з іноземними державами. В широкому значенні слова до поняття валютне право тієї чи іншої держави відносяться як норми, що застосовуються в цій країні, так і норми, що випливають з міжнародних платіжних угод чи угод про клірингові розрахунки, що укладені з цією державою» [14, 178].

Існує думка, що валютне право є предметною галуззю права. Її прихильниками є, зокрема, Ж. В. Завальна та М. В. Старинський [9, 36]. Особливістю предметних галузей є те, що критерієм їх виділення є лише предмет правового регулювання, і на цьому рівні практично збігаються галузь права і галузь законодавства. Як зазначає А. Б. Венгерів, «єдність предмета та метода характеризує не всі галузі права. Виникають нові галузі права — космічне, екологічне, інформаційне (комп'ютерне) та деякі інші, які відділяються поки що по своєму предмету, а метод регулювання для цих відносин може ще вироблятися, може бути змішаним чи взагалі не мати чіткого змісту» [6, 442]. Класифікацію предметних галузей права Д. М. Лук'янець запропонував здійснювати за об'єктом правовідносин [15, 6]. Керуючись вказаним, В. П. Нагребельний визначає предмет валютного права як «відносини, що виникають при здійсненні:

а) валютних операцій, тобто операцій, пов'язаних з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України; операцій, пов'язаних з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності; операцій, пов'язаних з вивезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням та пересиланням за її межі валютних цінностей;

б) валютного регулювання, тобто діяльності держави та уповноважених нею органів, спрямованої на регламентацію міжнародних розрахунків та порядок здійснення операцій з валютними цінностями;

в) валютного контролю, тобто контролю держави та уповноважених нею органів за дотриманням валютного законодавства при здійсненні валютних операцій» [16, 43].

Виходячи з цього, предметом валютного права, на його думку, слід вважати «сукупність майнових (фінансових) і пов'язаних з ними немайнових (нефінансових) суспільних відносин, що виникають внаслідок державного встановлення, закріплення або регулювання суспільних відносин у сфері валютної діяльності, а також реалізації права власності на валютні цінності та здійснення операцій з ними» [16, 43].

Валютне право, на думку В. І. Залогіна, «можна визначити як систему правових норм, що регулюють перехід права власності на валютні цінності, валюти Російської Федерації, внутрішні цінні папери в результаті їх відчуження чи платежу, а також встановлюють порядок регулювання валютних операцій та контролю за їх проведенням» [10, 229].

А. А. Тедеев та В. А. Паригіна розглядають валютне право «як сукупність фінансово-правових норм, що регулюють валютні відносини» [20, 434].

Б. Ю. Дорофеев, М. М. Земцов та В. А. Пушин висунули «тезу стосовно становлення самостійної галузі права — валютного права» [8, 17] та розглянули «валютне право як систему норм, що регулюють суспільні відносини у сфері здійснення валютних операцій, а також у сфері валютного регулювання, валютного контролю та відповідальності за валютне правопорушення» [8, 17].

На нашу думку, суспільні відносини, які регулюються нормами валютного права, не мають тієї специфіки, наявність якої дозволила б говорити про валютне право як про окрему галузь права. Вказане обґрунтовується тим, що валютні відносини за своїм змістом є економічними та носять грошовий характер, що вказує на їх належність до фінансової системи.

Крім того, існує два типи взаємозв'язків правових норм та інститутів, з яких формуються галузі права: предметний та функціональний. Говорячи про систему норм, які регулюють валютні відносини, слід зазначити, що ця сукупність правових норм об'єднує в собі норми різних галузей та інститутів. Це вказує на наявність функціонального зв'язку між правовими нормами, що регулюють валютні відносини. На думку О. А. Красавчікова, «функціональна єдність правових норм не призводить до формування в системі права (законодавства) чи його галузей якихось нових інститутів, що не виключає відокремлення в теоретичному аналізі тих чи інших взаємозв'язків з метою найбільш повного пізнання взаємодіючих норм, інститутів та галузей. Інакше кажучи, віднайшовши, наприклад, взаємозв'язок норм цивільного та фінансового права, не варто вважати, що здійснено «відкриття» «банківського права» і т.д. [12, 70]. Таким чином, наявність у системи норм, які регулюють валютні відносини комплексного характеру та функціонального зв'язку між правовими нормами, що її утворюють, підтверджує неможливість виокремлення правових норм, що регулюють валютні відносини в окрему галузь права.

Не погоджується з думкою щодо становлення валютного права як самостійної галузі права Ю. О. Крохіна, яка зазначає, що «виділяти валютне право як самостійну галузь права немає підстав, оскільки валютне право не має власного специфічного предмета та методу правового регулювання» [13, 26]. На її думку, норми, які регулюють валютні відносини, утворюють фінансово-правовий інститут [13, 28], хоча в подальшому її точка зору на вказане питання змінилась та полягає в тому, що валютне право — «це комплексна галузь ... законодавства, норми якої регулюють суспільні відносини, що утворюються стосовно валюти та валютних цінностей, здійснення валютних операцій, валютного контролю та притягнення до відповідальності за порушення валютного законодавства» [5, 34].

В. С. Белих, говорячи про проблеми системи права та системи законодавства, акцентує увагу на різних підходах класифікації галузей права. Одним із таких підходів є «повне потурання у формуванні галузей права. Потрібно банківське право? Будь-ласка! Потрібно антимонопольне, біржове, валютне, інвестиційне... Також будь-ласка!» [2, 21]. Тобто В. С. Белих також не є прихильником виділення валютного права в самостійну галузь права та вважає таке

виділення штучним та таким, що базується на неправильному підході до класифікації галузей права.

На належність валютного права до системи фінансового права вказує А. С. Піголкін, який, говорячи про фінансове право як самостійну галузь права, вказує, що «фінансове право містить і норми, які закріплюють ... порядок здійснення валютних операцій» [17, 188], чим заперечує твердження щодо виокремлення валютного права в самостійну галузь права.

На думку М. М. Косаренко, «валютне право входить в систему фінансового права як її підгалузь. Валютне право — це сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини, закріплюють та регулюють відносини, що виникають в процесі організації зовнішньоекономічної діяльності держави та господарюючих суб'єктів різних форм власності» [11, 29]. Проте валютні відносини виникають не лише в процесі зовнішньоекономічної діяльності держави та господарюючих суб'єктів. Як наслідок, Г. А. Тосунян та А. В. Ємелін, які також розглядають валютне право як підгалузь фінансового права, запропонували власне, ширше визначення валютного права, яке, на їх думку, «являє собою сукупність правових норм, що регулюють відносини, які виникають стосовно валютних цінностей» [21, 41].

В той же час, незважаючи на поширеність терміна «підгалузь права», застосування цього терміна по відношенню до системи фінансового права, як справедливо зазначає В. В. Бесчервних, «неможливо назвати вдалим» [3, 33], що обґрунтовується тим, що вказаний термін немов би виражає тенденцію до відособлення, виділення в самостійну галузь права, але об'єктивних передумов до такого виділення немає. Вказаної точки зору також дотримується, зокрема, С. Д. Ципкін [27, 24]. Погоджуючись з вказаним, не підтримуємо твердження щодо доцільності розглядати валютне право як підгалузь фінансового права.

Л. Г. Вострікова вважає, що валютне право є інститутом фінансового права [7, 15] та розглядається нею як «система норм, що регулює суспільні відносини щодо здійснення валютних операцій, у сфері валютного регулювання та валютного контролю, а також відповідальності за порушення валютного законодавства» [7, 16]. Валютне право як інститут фінансового права розглядається також М. М. Артемовим. На його думку, валютне право — це «сукупність юридичних норм, що регулюють суспільні відносини у сфері валютної діяльності держави» [1, 54].

До особливостей фінансового права слід віднести наявність в цій галузі права двох видів юридичних інститутів [18, 92]:

— єдині інститути, що охоплюють своїм регулюванням весь комплекс відносин, що підлягають фінансовому впливу;

— змішані (комплексні) інститути, в яких даний комплекс фінансових відносин, в порядку та послідовності їх виникнення, регулюється не тільки фінансовим правом, але і іншими галузями. Критерієм для включення в систему фінансового права того чи іншого змішаного інституту є загальна для всіх інститутів функція мобілізації та використання державою грошових коштів. В той же час, говорячи про комплексні утворення, слід зазначити, що їх існу-

вання до сьогодні залишається предметом спору багатьох науковців. Виділення комплексних галузей права не сприймається значною частиною науковців. Так, С. Н. Братусь вказує, що «комплексних галузей права не існує, оскільки кожна галузь права відповідає певному виду суспільних відносин» [4, 121]. Є. А. Ровінський у свою чергу зазначає, що «в тій чи іншій галузі права можуть бути змішані (комплексні) інститути, в яких відносини регулюються нормами не однієї, а декількох галузей права, але це не може слугувати підставою для встановлення комплексної галузі права» [19, 25].

Беручи до уваги, що «норми права, які регулюють однорідну групу фінансових відносин, у своїй сукупності складають певний фінансово-правовий інститут» [27, 22], а також зважаючи на те, що валютні відносини також виникають стосовно виконання в процесі фінансової діяльності держави розподільчої та контрольної функції при розподіленні суспільного продукту та національного прибутку (вказані ознаки розглядаються Є. А. Ровінським як підстава віднесення правового інституту, що має такі риси до галузі фінансового права [24, 33]), вважаємо, що правові норми, які регулюють валютні відносини, утворюють змішаний (комплексний) фінансово-правовий інститут.

Говорячи про правову форму певного виду суспільних відносин, виділяють правові утворення первинного та вторинного рівня: «на первинному рівні виділяють галузі права, правові інститути (субінститути) і їх об'єднання — певні галузі. На іншому рівні виділяють вторинні утворення: комплексні галузі права, комплексні і змішані правові інститути, що використовують декілька юридичних режимів регулювання в їх об'єднанні» [25, 60–61]. Тобто валютне право як змішаний (комплексний) інститут фінансового права є правовим утворенням другого рівня, який поєднує у собі публічно-правові та приватноправові ознаки. Г. А. Тосунян, говорячи про вторинні правові утворення, вказує, що «вони є вторинними не в плані соціального чи юридичного значення, а тому, що охоплювані ним початкові юридичні режими та норми беруть участь у правовому регулюванні вторинно» [22, 15]. Валютному праву притаманна предметна єдність — це суспільні відносини, що обов'язково ускладнені валютним елементом. Ці відносини виникають між суб'єктами валютних відносин, суб'єктами валютних відносин та центральним банком, а також відповідними уповноваженими державними органами.

Зважаючи на те, що валютне право є комплексним інститутом, вести мову про його власний метод правового регулювання, який не встановлюється довільно законодавцем чи правозастосовуючими органами, а обумовлюється життєвими обставинами, неможливо, оскільки в ньому поєднуються публічно-правові та приватноправові основи, що дозволяє говорити про застосування декількох методів валютного регулювання.

Ю. О. Крохіна пропонує класифікувати методи валютного права на загальні та спеціальні [5, 41]. Загальні методи правового регулювання обумовлені природою валютних відносин, їх публічним та приватноправовим характером. Спеціальні методи використовуються в процесі реалізації окремих валютних операцій чи напрямків валютної діяльності держави.

До загальних методів, на її думку, слід віднести імперативний та диспозитивний метод. Імперативний метод є домінуючим, адже валютні відносини в Україні переважно регулюються за допомогою зобов'язальних норм, які встановлюють певний обов'язок (наприклад, щодо подання звітності про валютні цінності, що знаходяться за межами України), та забороняючих норм, які встановлюють обов'язок утриматись від здійснення певних дій (наприклад, заборона використовувати іноземну валюту як засіб платежу без індивідуальної ліцензії Національного банку України).

Домінування у валютному праві як комплексному інституті фінансового права імперативного методу пояснюється притаманністю цього методу фінансовому праву як самостійній галузі та всім частинам цієї галузі, оскільки саме цей метод надає можливість державі створювати, накопичувати, розподіляти та використовувати грошові фонди. Крім того, домінування імперативного методу засвідчує той факт, що валютним відносинам на сьогодні більш притаманна публічна природа, адже саме валютні відносини мають вирішальний вплив на стабільність національної валюти та ефективне функціонування фінансової системи в цілому.

Імперативний характер у валютних відносинах проявляється у тому, що держава самостійно приймає рішення щодо обігу іноземної валюти та валютних цінностей на території України, щодо обов'язків та прав учасників валютних відносин, а також відповідальності за порушення валютного законодавства.

Як вже зазначалось, іншим загальним методом правового регулювання є диспозитивний, що є більш характерним для приватних правовідносин. Згідно з ч. 2 ст. 1 Цивільного кодексу України [26] цивільне законодавство не застосовується до майнових відносин, заснованих на адміністративному або іншому владному підпорядкуванні однієї сторони другій стороні, а також до податкових, бюджетних відносин, якщо інше не встановлено законом.

Вказане, а також той факт, що валютні цінності можуть виступати об'єктами цивільно-правових угод, засвідчує, що диспозитивний метод правового регулювання застосовується лише до регулювання валютних правовідносин, які виникають у зв'язку з володінням, використанням та розпорядженням валютними цінностями.

До спеціальних методів валютного права Ю.О. Крохіна відносить методи: «репатріації валютної виручки, валютних обмежень, встановлення валютного курсу і т. д.» [5, 44]. Саме ці методи є характерними для валютного права та використовуються виключно в ньому.

З урахуванням вказаного вважаємо, що термін «валютне право» має дещо умовний характер, що пояснюється тим, що «валютне право» не є самостійною галуззю права, а є складовою частиною фінансового права, а саме — змішаним (комплексним) інститутом фінансового права, що поєднує в собі публічно-правові та приватноправові ознаки.

Література

1. Артемов Н. М. Валютные рынки / Н. М. Артемов. — М. : «ООО Профобразование», 2001. — 95 с.
2. Банковское право : учебник / [В. С. Белых, С. И. Виниченко, Д. А. Гаврин и др.] ; под. ред. В. С. Белых. — М. : Проспект, 2011. — 696 с.
3. Бесчеревных В. В. Компетенция Союза ССР в области бюджета / В. В. Бесчеревных. — М. : Юрид. лит., 1976. — 178.
4. Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права / С. Н. Братусь. — М. : Юрид. лит., 1963. — 196 с.
5. Валютное право : учебник / [Ю. А. Крохина, Н. Е. Абрамова, Л. И. Волова и др.] ; под. ред. Ю. А. Крохиной. — 3-е изд., перераб. и доп. — М. : Юрайт, 2011. — 579 с.
6. Венгеров А. Б. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов / А. Б. Венгеров. — 4-е изд., стер. — М. : Омега-Л, 2007. — 608 с.
7. Вострикова Л. Г. Валютное право : учеб. пособие для вузов / Л. Г. Вострикова. — М. : Юстицинформ, 2006. — 360 с.
8. Дорофеев Б. Ю. Валютное право России : учеб. пособие / [Б. Ю. Дорофеев, Н. Н. Земцов, В. А. Пушин] ; под. ред. Б. Ю. Дорофеева. — М. : НОРМА (Изд. группа НОРМА — ИНФРА-М), 2000. — 360 с.
9. Завальна Ж. В. Валютне право України : навч. посіб. / Ж. В. Завальна, М. В. Старинська. — Суми : ВТД «Університетська книга», 2005. — 304 с.
10. Залогин В. И. Банковское право : учеб. пособие / В. И. Залогин ; предисл. Е. М. Ашмарина. — М. : Волтер Клувер, 2010. — 272 с.
11. Косаренко Н. Н. Валютное право : курс лекцій / Н. Н. Косаренко. — М. : Волтерс Клувер, 2010. — 144 с.
12. Красавчиков О. А. Система права и система законодательства (гражданско-правовой аспект) // Правоведение. — 1975. — № 2. — С. 62–71.
13. Крохина Ю. А. Валютное право : учеб. для вузов / [Ю. А. Крохина, Ю. Л. Смирникова, Ю. В. Тютина] ; под ред. Ю. А. Крохиной. — 2-е изд. — М. : Высш. образование : Юрайт-Издат, 2009. — 430 с.
14. Лисовский В. И. Международное торговое и финансовое право : учеб. пособие для вузов / В. И. Лисовский. — М. : Высш. шк., 1974. — 215 с.
15. Лук'янець Д. М. Про структуру системи права // Підприємництво. Господарство. Право. — 2002. — № 12. — С. 3–6.
16. Нагребельний В. П. До питання щодо предмета валютного права // Правовий вісник Української академії банківської справи. — 2008. — № 1. — С. 41–46.
17. Общая теория права : учеб. для юрид. вузов / [Ю. А. Дмитриев, И. Ф. Казьмин, В. В. Лазарев и др.] ; Моск. ин-т экономики и права, Юрид. учеб.-науч. центр МГТУ им. Н. Э. Баумана ; под общ. ред. А. С. Пилогкина. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Изд-во МГТУ им. Н. Э. Баумана, 1997. — 384 с.
18. Ровинский Е. А. Основные вопросы теории советского финансового права / Е. А. Ровинский. — М. : Юрид. лит., 1960. — 193 с.
19. Советское финансовое право : учебник для вузов по спец. «Правоведение» / [Е. А. Ровинский, М. И. Пискотин, Н. И. Химичева и др.] ; отв. ред. Е. А. Ровинский. — 3-е изд. — М. : Юрид. лит., 1978. — 344 с.
20. Тедеев А. А. Финансовое право : учебник / А. А. Тедеева, В. А. Парыгина. — М. : Эксмо, 2004. — 480 с.
21. Тосунян Г. А. Валютное право Российской Федерации : учеб. пособие / Г. А. Тосунян, А. В. Емелин. — М. : Дело, 2002. — 288 с.
22. Тосунян Г. А. Теория банковского права. В 2 т. Т. 1 / Г. А. Тосунян. — М. : Юристъ, 2002. — 554 с.
23. Тютина Ю. В. К вопросу о месте валютного права в системе российского права и законодательства // Финансовое право. — 2008. — № 1. — С. 11–16.
24. Финансовое право : учебник / [Е. А. Ровинский, Б. Н. Иванов, М. И. Барышев] ; под. ред. Е. А. Ровинского. — М. : Юрид. лит., 1971. — 392 с.
25. Фінансове право України : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Л. К. Воронова, М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін.] ; за заг. ред. Л. К. Воронової. — 2-ге вид., стер. — К. : Всеукр. асоц. вид. «Правова єдність», 2010. — 393 с.

26. Цивільний кодекс України : від 16 січ. 2003 р. № 435-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
27. Цыпкин С. Д. Финансово-правовые институты, их роль в совершенствовании финансовой деятельности советского государства / С. Д. Цыпкин. — М. : Изд-во МГУ, 1983. — 80 с.

Анотація

Сухий Р. М. Поняття валютного права та його місце в системі права України. — Стаття.
У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття валютного права, його предмета та висловлено власне бачення цієї проблеми, що дозволило надати визначення поняття валютного права та з'ясувати його місце в системі права України.

Ключові слова: валюта, валютне право, предмет валютного права, метод валютного права.

Аннотация

Сухой Р. М. Понятие валютного права и его место в системе права Украины. — Статья.
В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия валютного права, его предмета и высказано собственное видение этой проблемы, что позволило дать определение понятия валютного права и выяснить его место в системе права Украины.

Ключевые слова: валюта, валютное право, предмет валютного права, метод валютного права.

Summary

Tsukhiy R. M. Notion of exchange rights and his place in the legal system of Ukraine. — Article.

The article contains the main approaches concerning the definition of the currency law, its subject and the author's own vision of this problem is expressed, which lets to define the currency law itself and determine its place in the Ukrainian system of law.

Keywords: foreign currency, the currency law, subject of the currency law, method of the currency law.

УДК 347.73:336.74

О. В. Лещенко

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВІ ОЗНАКИ ГРОШЕЙ

Гроші як продукт соціального розвитку суспільства та державної надбудови завжди були та будуть предметом постійних наукових дискусій. Характерні ознаки, функції та сутність грошей досліджуються та висвітлюються на достатньому рівні величезною кількістю науковців, як правознавців, так і економістів. Генезис поглядів на гроші походить від мислителів прадавніх часів до сучасних. Однак, на жаль, єдиного підходу до розуміння грошей за весь період метаморфози форм грошей від хутра до електронних грошей наукою розроблено не було.

Сучасна теорія грошей, що вивчається економічною теорією, має в надбанні достатньо широкий асортимент поглядів на гроші. Однак варто відзначити, що юридизація поняття «гроші», виділення ознак та сутності грошей у національному законодавстві здійснюються доволі обережно.